Цивільне право і цивільний процес

УДК 347.9

Кринун Віктор Борисович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Державний податковий університет
Krykun Viktor
Doctor of Law, Professor of the Civil Law and Procedure Department
State Tax University
ORCID: 0000-0001-5160-5964

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ
TRANSFORMATION OF CIVIL PROCEDURE IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION OF JUSTICE

Анотація. *Вступ. Цифровізація правосуддя постає одним із ключових векторів модернізації правової системи, що зумовлює глибинні трансформації цивільного процесу як інституційного механізму захисту приватних прав та законних інтересів. Упровадження електронного судочинства, дистанційних форм участі сторін у судовому розгляді, електронних доказів і автоматизованих систем розподілу справ не є суто технічним оновленням, а докорінно змінює процесуальну архітектоніку цивільного судочинства.*

Мета дослідження полягає у комплексному процесуально-правовому та порівняльно-правовому аналізі цифрових інструментів трансформації цивільного процесу в Україні та державах-членах Європейського Союзу, з'ясуванні їх впливу на систему процесуальних гарантій, а також визначенні напрямів удосконалення національного нормативного

регулювання з урахуванням європейських стандартів цифрового правосуддя.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення; 2) наукові статті українських та зарубіжних науковців, які вивчають трансформацію цивільного процесу в умовах цифровізації правосуддя.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: процесуально-правовий аналіз (систематичне вивчення та оцінка цифрових інструментів (e-Court, електронний документообіг, відеоконференцзв'язок) з точки зору забезпечення процесуальних гарантій цивільного судочинства); порівняльно-правовий метод (зіставлення національної практики України з досвідом держав-членів ЄС, аналіз відмінностей у нормативній уніфікації, технічній інтеграції та процесуальних стандартах); доктринальний та концептуальний аналіз (переосмислення принципів цивільного процесу (гласність, усність, рівність сторін, диспозитивність) у контексті цифровізації); систематизація та класифікація (структуризація цифрових інструментів та їхніх процесуально-правових характеристик (у вигляді таблиць, що показують стан і практику в Україні та ЄС)); критичний аналіз правозастосовної практики (виявлення проблем та ризиків, пов'язаних із впровадженням електронного суду, електронного документообігу та дистанційного розгляду справ); прогностичний та рекомендаційний метод (визначення напрямів удосконалення нормативного регулювання та практики цифрового правосуддя в Україні з урахуванням європейських стандартів).

Результати. Проведений процесуально-правовий аналіз засвідчує, що цифрові інструменти трансформації цивільного процесу, електронний суд, електронний документообіг та відеоконференцзв'язок, набувають ознак самостійних інституційних механізмів реалізації права на

справедливий суд. Їх впровадження змінює традиційні уявлення про процесуальну форму, способи комунікації та фіксацію юридично значущих дій, водночас розширюючи доступ до правосуддя, підвищуючи оперативність розгляду справ і прозорість судової діяльності. Разом із тим встановлено, що ефективність цифровізації безпосередньо залежить від якості нормативного регулювання, технічної стабільності інфраструктури та узгодженості правозастосовної практики, оскільки саме ці чинники визначають реальний рівень забезпечення процесуальних гарантій.

Порівняльно-правова оцінка дозволяє констатувати концептуальну відповідність українського курсу цифровізації європейським тенденціям за умови наявності відчутних відмінностей у рівні системності, стандартизації та міжінституційної інтеграції. Європейський Союз демонструє більш зрілу модель цифрового правосуддя, що спирається на уніфіковані стандарти електронної ідентифікації, довірчих послуг і процесуальних процедур, тоді як українська практика перебуває на етапі інституційного вдосконалення. Це обумовлює необхідність подальшої гармонізації законодавства, уніфікації технічних і процедурних вимог, а також формування сталої судової практики, здатної забезпечити баланс між технологічною ефективністю та непорушністю фундаментальних принципів цивільного судочинства.

Перспективи. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на комплексне вивчення впливу цифрових інструментів на процесуальні гарантії у специфічних категоріях цивільних справ, зокрема у спорах із міжнародним елементом та в умовах дистанційного судового розгляду. Актуальними є дослідження проблем доказової сили електронних доказів, стандартів кібербезпеки судових інформаційних систем, процесуальних наслідків технічних збоїв, а також питань цифрової рівності учасників процесу. Окремої уваги потребує аналіз гармонізації національного

процесуального законодавства зі стандартами ЄС, включно з імплементацією підходів eIDAS та розвитком уніфікованих процедур електронної ідентифікації, автентифікації й електронної комунікації в судочинстві.

Ключові слова: *цифровізація, цивільний процес, правосуддя, електронний суд, правова система, процесуальна архітектоника.*

Summary. *Introduction. The digitisation of justice is one of the key vectors of modernisation of the legal system, leading to profound transformations of civil proceedings as an institutional mechanism for the protection of private rights and legitimate interests. The introduction of electronic proceedings, remote forms of participation by parties in court proceedings, electronic evidence and automated case distribution systems is not merely a technical upgrade, but fundamentally changes the procedural architecture of civil proceedings.*

Purpose. The purpose of the study is to conduct a comprehensive procedural and comparative legal analysis of digital tools for transforming civil proceedings in Ukraine and European Union member states, to determine their impact on the system of procedural guarantees, and to identify areas for improvement in national regulatory framework, taking into account European standards of digital justice.

Materials and methods. The research materials include: 1) regulatory and legal support; 2) scientific articles by Ukrainian and foreign scholars studying the transformation of civil proceedings in the context of the digitalisation of justice.

The following scientific methods were used in the research process: procedural and legal analysis (systematic study and evaluation of digital tools (e-Court, electronic document management, video conferencing) from the point of view of ensuring procedural guarantees of civil proceedings); comparative

legal method (comparison of national practice in Ukraine with the experience of EU member states, analysis of differences in regulatory unification, technical integration and procedural standards); doctrinal and conceptual analysis (rethinking the principles of civil procedure (openness, oral proceedings, equality of parties, disposability) in the context of digitalisation); systematisation and classification (structuring of digital tools and their procedural and legal characteristics (in the form of tables showing the status and practice in Ukraine and the EU)); critical analysis of law enforcement practice (identifying problems and risks associated with the introduction of electronic courts, electronic document management and remote case consideration); prognostic and recommendatory method (identifying areas for improvement in the regulatory framework and practice of digital justice in Ukraine, taking into account European standards).

Results. A procedural and legal analysis shows that digital tools for transforming civil proceedings, such as electronic courts, electronic document management, and video conferencing, are becoming independent institutional mechanisms for realising the right to a fair trial. Their implementation is changing traditional ideas about procedural form, methods of communication and recording legally significant actions, while expanding access to justice, increasing the efficiency of case consideration and the transparency of judicial activity. At the same time, it has been established that the effectiveness of digitalisation directly depends on the quality of regulatory framework, technical stability of infrastructure and consistency of law enforcement practices, as these factors determine the actual level of procedural guarantees.

A comparative legal assessment allows us to conclude that Ukraine's digitalisation policy is conceptually in line with European trends, despite significant differences in the level of systematisation, standardisation and inter-institutional integration. The European Union demonstrates a more mature model of digital justice, based on unified standards of electronic identification,

trust services and procedural procedures, while Ukrainian practice is at the stage of institutional improvement. This necessitates further harmonisation of legislation, unification of technical and procedural requirements, and the formation of consistent judicial practice capable of ensuring a balance between technological efficiency and the inviolability of the fundamental principles of civil justice.

Discussion. Further scientific research should focus on a comprehensive study of the impact of digital tools on procedural guarantees in specific categories of civil cases, in particular in disputes with an international element and in the context of remote court proceedings. Research into the probative value of electronic evidence, cybersecurity standards for court information systems, the procedural consequences of technical failures, and issues of digital equality among participants in the process is particularly relevant. Special attention should be paid to the analysis of the harmonisation of national procedural legislation with EU standards, including the implementation of eIDAS approaches and the development of unified procedures for electronic identification, authentication and electronic communication in judicial proceedings.

Key words: *digitalisation, civil procedure, justice, e-court, legal system, procedural architecture.*

Постановка проблеми. Цифровізація правосуддя постає одним із ключових векторів модернізації правової системи, що зумовлює глибинні трансформації цивільного процесу як інституційного механізму захисту приватних прав та законних інтересів. Упровадження електронного судочинства, дистанційних форм участі сторін у судовому розгляді, електронних доказів і автоматизованих систем розподілу справ не є суто технічним оновленням, а докорінно змінює процесуальну архітектоніку цивільного судочинства. За цих умов наукове дослідження трансформації

цивільного процесу набуває принципового значення, оскільки традиційні процесуальні конструкції, сформовані в аналоговій правовій реальності, дедалі частіше виявляються недостатньо адаптованими до цифрових форматів здійснення правосуддя.

Необхідність такого дослідження зумовлена, по-перше, зміною характеру реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників цивільного процесу. Цифрові інструменти, з одного боку, розширюють доступ до правосуддя, спрощують комунікацію між судом і сторонами, зменшують часові та фінансові витрати. З іншого - вони породжують нові процесуальні ризики, пов'язані з ідентифікацією учасників процесу, автентичністю електронних доказів, дотриманням принципів змагальності, рівності сторін і безпосередності судового розгляду. Без належного теоретико-правового осмислення ці процеси можуть призвести до формалізації правосуддя та послаблення процесуальних гарантій захисту цивільних прав.

По-друге, цифровізація цивільного процесу актуалізує проблему переосмислення фундаментальних принципів цивільного судочинства. Принцип публічності, усності та відкритості судового розгляду в умовах дистанційних засідань і електронного документообігу потребує нового доктринального наповнення. Аналогічно принцип диспозитивності зазнає трансформації через алгоритмізацію окремих процесуальних рішень і використання інформаційних систем підтримки суддівської діяльності. У цьому контексті наукове дослідження має на меті встановити межі допустимого втручання цифрових технологій у процесуальну автономію суду та сторін, зберігаючи баланс між ефективністю правосуддя й гарантіями справедливого судового розгляду.

По-третє, актуальність дослідження трансформації цивільного процесу посилюється сучасними кризовими умовами, зокрема воєнним станом, що стимулює прискорене впровадження цифрових форм

здійснення правосуддя. Така «форсована цифровізація» часто відбувається випереджальними темпами порівняно з розвитком нормативно-правового регулювання та процесуальної доктрини. У результаті виникає розрив між практикою судочинства та її теоретичним і законодавчим забезпеченням, що створює загрози правової невизначеності та нерівномірності судової практики.

Отже, дослідження трансформації цивільного процесу в умовах цифровізації правосуддя є необхідним не лише для фіксації змін, що відбуваються, а й для формування цілісної наукової концепції розвитку цивільного судочинства в цифрову епоху. Таке дослідження покликане забезпечити доктринальне підґрунтя для вдосконалення цивільного процесуального законодавства, підвищення якості судового захисту цивільних прав і зміцнення довіри суспільства до судової влади в умовах технологічних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація правосуддя в Україні є частиною державної стратегії розвитку цифрової економіки та суспільства, закріпленої у Розпорядженні КМУ № 67-р (2018) [1], та потребує адаптації Цивільного процесуального кодексу України (2004) [2] до електронних процедур. Науково-практичні дослідження українських авторів підкреслюють як стратегічні, так і практичні аспекти цифровізації: Сапельніков Л. [3] відзначає роль сучасних платформ у підвищенні доступності судових послуг, Дурач О.А. [4] досліджує дистанційну роботу судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану, а Ханик-Посполітак Р. [5] аналізує історичні етапи впровадження електронного правосуддя в Україні.

Міжнародний досвід демонструє схожі виклики та перспективи: Ilchyshyn [6] та Nefeli Vidaki A. [7] досліджують цифровізацію адміністративного та цивільного судочинства в ЄС, Freeman D. [8] окреслює стандарти цифрового процесу, а ELI [9] формулює ключові

принципи електронного правосуддя. Регламент Ради (ЕС) № 1206/2001 [10] підкреслює значення інтеграції цифрових технологій у транснаціональне співробітництво судів. Поєднання українських і міжнародних практик свідчить, що цифровізація правосуддя є системним процесом, який підвищує ефективність, прозорість та доступність судових процедур та потребує гармонізації з європейськими стандартами.

Мета дослідження полягає у комплексному процесуально-правовому та порівняльно-правовому аналізі цифрових інструментів трансформації цивільного процесу в Україні та державах-членах Європейського Союзу, з'ясуванні їх впливу на систему процесуальних гарантій, а також визначенні напрямів удосконалення національного нормативного регулювання з урахуванням європейських стандартів цифрового правосуддя.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення; 2) наукові статті українських та зарубіжних науковців, які вивчають трансформацію цивільного процесу в умовах цифровізації правосуддя.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: процесуально-правовий аналіз (систематичне вивчення та оцінка цифрових інструментів (e-Court, електронний документообіг, відеоконференцзв'язок) з точки зору забезпечення процесуальних гарантій цивільного судочинства); порівняльно-правовий метод (зіставлення національної практики України з досвідом держав-членів ЄС, аналіз відмінностей у нормативній уніфікації, технічній інтеграції та процесуальних стандартах); доктринальний та концептуальний аналіз (переосмислення принципів цивільного процесу (гласність, усність, рівність сторін, диспозитивність) у контексті цифровізації); систематизація та класифікація (структуризація цифрових інструментів та їхніх процесуально-правових характеристик (у вигляді таблиць, що

показують стан і практику в Україні та ЄС)); критичний аналіз правозастосовної практики (виявлення проблем та ризиків, пов'язаних із впровадженням електронного суду, електронного документообігу та дистанційного розгляду справ); прогностичний та рекомендаційний метод (визначення напрямів удосконалення нормативного регулювання та практики цифрового правосуддя в Україні з урахуванням європейських стандартів).

Виклад основного матеріалу. Цифровізація правосуддя реалізується через комплекс взаємопов'язаних цифрових інструментів, які змінюють способи організації судової діяльності, процесуальної взаємодії та ухвалення рішень [1]. Їх характеристика потребує не лише технічного, а насамперед процесуально-правового аналізу, з огляду на вплив на гарантії цивільного судочинства.

Зауважимо, що цифровізація правосуддя в сучасних умовах постає не лише як технологічна модернізація судової системи, але передусім як структурна трансформація процесуально-правових механізмів реалізації права на справедливий суд [2]. Центральне місце в цьому процесі посідає електронний суд (e-Court), який дедалі більше визначає характер взаємодії між судом та учасниками цивільного процесу. Його впровадження означає перехід від традиційної паперової моделі провадження до цифрового середовища, у межах якого процесуальні дії здійснюються через електронні інтерфейси, а юридично значущі факти фіксуються автоматизованими системами. Відтак електронний суд слід розглядати не як допоміжний сервіс, а як новітній процесуальний інститут, що модифікує класичні гарантії доступу до правосуддя, принципи змагальності та процесуальної рівності сторін.

Як зазначає Сапельніков Л. [3], в українському правопорядку електронний суд функціонує в межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує подання

процесуальних документів в електронній формі, обмін повідомленнями із судом, доступ до матеріалів справи та отримання судових рішень. Нормативну основу становлять положення Цивільного процесуального кодексу України, законодавство про судоустрій та акти, що регламентують використання електронних довірчих послуг. У цьому контексті e-Court виступає механізмом реалізації фундаментальних процесуальних прав: права на звернення до суду, права на подання доказів, права на отримання процесуальної інформації та права на участь у розгляді справи. Особливого значення набувають процесуальні гарантії, притаманні цифровому середовищу, зокрема фіксація моменту подання документа, підтвердження доставки, автентифікація учасників через кваліфікований електронний підпис та автоматизований облік процесуальних строків.

Разом із тим, ефективність функціонування електронного суду в Україні залишається об'єктом наукових і практичних дискусій. Дурач О.А. [4] серед ключових викликів відзначає нерівномірність технічного впровадження підсистем ЄСІТС, проблеми стабільності функціонування, а також неоднорідність судової практики щодо прийняття та оцінки електронних процесуальних документів. У деяких випадках надмірний формалізм у тлумаченні вимог до електронної форми може призводити до обмеження доступу до правосуддя, що суперечить принципу пропорційності процесуальних обмежень. Ці обставини актуалізують питання гармонізації технічних стандартів, удосконалення нормативного регулювання та формування сталої правозастосовної практики.

У правовому просторі Європейського Союзу розвиток електронного правосуддя здійснюється на основі більш уніфікованих підходів, які поєднують національні e-Justice портали з наднаціональними платформами, зокрема EU e-Justice Portal. Важливу роль відіграє регламент eIDAS, що встановлює єдині стандарти електронної ідентифікації та довірчих послуг, забезпечуючи взаємне визнання

електронних ідентифікаторів між державами-членами. Така модель формує передумови для транскордонної процесуальної взаємодії, сприяє юридичній визначеності та підвищує рівень довіри до цифрових процедур. Особлива увага приділяється дотриманню стандартів справедливого суду, технологічній нейтральності, захисту персональних даних та недискримінації осіб, які мають обмежений доступ до цифрових ресурсів.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє констатувати, що українська модель електронного суду перебуває на етапі інституційного становлення, тоді як у більшості держав-членів ЄС цифрові судові платформи досягли рівня функціональної зрілості та інтегрованості. Європейський підхід характеризується системністю нормативного регулювання, стабільністю технічної інфраструктури та орієнтацією на міждержавну сумісність. Водночас Україна демонструє динамічний розвиток цифрових інструментів, особливо в умовах воєнного стану, що зумовлює прискорене впровадження дистанційних форм процесуальної взаємодії.

Електронний документообіг у цивільному процесі є одним із визначальних інструментів цифрової трансформації правосуддя, оскільки саме через документ традиційно матеріалізуються процесуальні права, обов'язки та юридично значущі дії учасників справи [5]. Перехід від паперової до електронної форми процесуальних документів означає не лише зміну носія інформації, але й глибоку модифікацію правових підходів до автентичності, цілісності, доказової сили та процесуальної допустимості таких документів. У цьому сенсі електронний документообіг постає як комплексний правовий інститут, що поєднує норми процесуального права, законодавства про електронні довірчі послуги та стандарти інформаційної безпеки.

У національній правовій системі України функціонування електронного документообігу ґрунтується на положеннях Цивільного процесуального кодексу України та спеціального законодавства у сфері

електронних довірчих послуг. Процесуальні документи можуть створюватися, подаватися та зберігатися в електронній формі за умови їх підписання кваліфікованим електронним підписом (КЕП), який юридично прирівнюється до власноручного підпису [6]. Така конструкція забезпечує ключові процесуальні гарантії, ідентифікацію автора документа, підтвердження волевиявлення та захист від несанкціонованого втручання. Водночас електронна форма документа змінює саму логіку доказування процесуальних фактів: момент подання визначається системною міткою часу, а факт отримання підтверджується автоматизованими повідомленнями, що знижує ризик спорів щодо процесуальних строків.

Однак запровадження електронного документообігу породжує низку нових правових питань. Насамперед ідеться про критерії належності та допустимості електронних документів, особливо у випадках технічних збоїв або помилок при накладенні КЕП. Формалізм у тлумаченні вимог до електронного підпису, формату файлів чи способу подання документа може створювати ситуації, за яких процесуальна форма починає домінувати над змістом, потенційно обмежуючи право особи на доступ до правосуддя. Додаткові виклики виникають у сфері зберігання та архівування електронних матеріалів справи, оскільки гарантії довгострокової цілісності та відтворюваності цифрових даних безпосередньо впливають на стабільність судових рішень і можливість їх перегляду.

У межах Європейського Союзу електронний документообіг розвивається на основі регламенту eIDAS, який встановлює уніфіковані правові рамки для електронної ідентифікації та довірчих послуг [7]. Принцип взаємного визнання кваліфікованих електронних підписів і печаток забезпечує транскордонну юридичну силу електронних документів, що має особливе значення для цивільних і комерційних спорів із міжнародним елементом. Європейський підхід характеризується

акцентом на технологічній нейтральності, інтероперабельності систем та стандартах кібербезпеки. Визнання електронного документа не ставиться у залежність від конкретної технології, якщо дотримано вимоги щодо автентичності та цілісності, що сприяє стабільності правозастосування.

Порівняльний аналіз української та європейської моделей демонструє концептуальну близькість у визнанні юридичної сили електронних документів, однак виявляє відмінності у ступені нормативної уніфікації та стабільності практики. У ЄС електронний документообіг функціонує в умовах високого рівня стандартизації та міждержавної сумісності, тоді як в Україні триває процес адаптації процедур, технічних вимог та правозастосовних підходів. Це зумовлює потребу у подальшому вдосконаленні нормативного регулювання, гармонізації технічних стандартів та формуванні сталої судової практики щодо оцінки електронних документів.

З теоретико-правової точки зору електронний документообіг трансформує класичне розуміння процесуальної форми. Документ у цифровому середовищі перестає бути виключно матеріальним носієм інформації та набуває характеристик динамічного інформаційного об'єкта, що існує в межах електронної системи. Це потребує переосмислення підходів до доказової сили, процедурної легітимації та забезпечення процесуальних гарантій. Відтак ефективне функціонування електронного документообігу залежить від балансу між формальними вимогами цифрової безпеки та фундаментальними принципами цивільного процесу, доступністю правосуддя, процесуальною рівністю та справедливістю судового розгляду.

Відеоконференцзв'язок у цивільному процесі репрезентує одну з найбільш відчутних трансформацій класичної моделі судового розгляду, оскільки безпосередньо впливає на форми реалізації процесуальних прав учасників справи [8]. Його інституціоналізація знаменує відхід від

виключно фізичної присутності сторін у залі суду та формує нову парадигму дистанційної участі, у межах якої комунікація, подання пояснень і дослідження доказів здійснюються через цифрові канали. Така трансформація не обмежується технічною модернізацією, а торкається фундаментальних принципів цивільного процесу - змагальності, безпосередності, гласності та рівності сторін.

У правовій системі України застосування відеоконференцзв'язку закріплене на рівні процесуального законодавства та активно розвинулося в умовах пандемії та воєнного стану. Нормативні положення передбачають можливість участі сторін, представників, свідків та експертів у судовому засіданні дистанційно, за умови належної ідентифікації особи та забезпечення технічної можливості фіксації процесуальних дій. Цей механізм значною мірою сприяв збереженню безперервності правосуддя в екстраординарних умовах, мінімізуючи ризики, пов'язані з фізичною небезпекою чи територіальною недоступністю суду. Водночас дистанційний формат актуалізував нові вимоги до процедурної регламентації, зокрема щодо перевірки особи учасника, гарантування конфіденційності комунікації та забезпечення рівних умов для реалізації процесуальних прав.

З позицій процесуальних гарантій відеоконференцзв'язок має амбівалентний характер. З одного боку, він розширює доступ до правосуддя, дозволяючи брати участь у розгляді справи незалежно від місця перебування, стану здоров'я чи безпекових обставин. З іншого - виникають ризики, пов'язані з технічною стабільністю зв'язку, якістю аудіо- та відеопередачі, а також можливими порушеннями принципу безпосередності дослідження доказів [9]. Проблемним залишається питання оцінки поведінки та достовірності показань свідків у дистанційному режимі, оскільки суд позбавлений повного контролю над процесуальним середовищем учасника. Такі обставини потребують

посилення процедурних запобіжників, спрямованих на унеможливлення стороннього впливу, порушення таємниці нарадчої кімнати чи втручання третіх осіб.

У правопорядку Європейського Союзу відеоконференцзв'язок розглядається як усталений інструмент цифрового правосуддя, особливо у сфері транскордонних цивільних проваджень. Нормативні акти ЄС та практика держав-членів формують стандартизовані вимоги до дистанційної участі, акцентуючи увагу на забезпеченні права на справедливий суд, рівності процесуальних можливостей та технічній надійності систем. Важливою характеристикою є інтеграція відеоконференцій у ширші системи електронного правосуддя, що дозволяє синхронізувати процесуальні дії, обіг документів та фіксацію судового засідання. Європейські стандарти також підкреслюють необхідність дотримання принципу пропорційності: дистанційна участь не повинна погіршувати становище сторін або обмежувати ефективність захисту їхніх прав.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє, що Україна та ЄС рухаються у спільному напрямі інституціоналізації дистанційних форм судової участі, проте відрізняються рівнем нормативної деталізації та технічної стандартизації. У країнах ЄС відеоконференцзв'язок, як правило, супроводжується чіткими протоколами ідентифікації, фіксації засідання та забезпечення процесуальної рівності, тоді як в Україні відповідна практика ще формується та залежить від технічних можливостей конкретного суду. Це створює потребу у вдосконаленні процедурних регламентів, уніфікації технічних вимог та запровадженні стабільних стандартів цифрової безпеки.

З теоретико-правової перспективи відеоконференцзв'язок трансформує традиційне уявлення про судову присутність, переосмислюючи категорію «безпосередності» як не обов'язково фізичної,

а функціонально-комунікативної взаємодії. Такий підхід дозволяє адаптувати цивільний процес до умов цифрової реальності, зберігаючи при цьому ключові гарантії справедливого судового розгляду. Отже, ефективність використання відеоконференцзв'язку визначається здатністю правової системи забезпечити баланс між технологічною ефективністю, процесуальною економією та непорушністю фундаментальних процесуальних принципів.

В таблиці нижче систематизовано основні проаналізовані інструменти (табл.1).

Таблиця 1

Систематизація цифрових інструментів трансформації цивільного процесу в Україні та державах-членах Європейського Союзу з огляду на процесуально-правові гарантії

Цифровий інструмент	Україна (стан і правове регулювання)	Європейський Союз (практика та стандарти)	Порівняльно-правова оцінка
Електронний суд (e-Court)	Функціонує через ЄСІТС; забезпечує подання документів і комунікацію з судом	Використовуються національні e-Justice портали, інтегровані з EU e-Justice Portal	ЄС демонструє вищий рівень інтеграції та міждержавної взаємодії
Електронний документообіг	Процесуальні документи в електронній формі з КЕП	Визнання електронних документів на основі eIDAS	ЄС має уніфіковані вимоги до електронної ідентифікації та довірчих послуг
Відеоконференцзв'язок	Активно застосовується, особливо в умовах воєнного стану	Регламентований у транскордонних цивільних справах (напр., Регламент ЄС № 1206/2001) [10]	У ЄС чіткіше визначені процесуальні гарантії дистанційної участі

Джерело: систематизовано автором

Порівняльний аналіз засвідчує, що цифровізація цивільного процесу в Україні загалом відповідає європейському вектору розвитку правосуддя, однак поступається державам-членам ЄС за рівнем системності, інтеграції та уніфікації правового регулювання. Європейська модель цифрового правосуддя характеризується поєднанням технологічної ефективності з чіткими процесуальними гарантіями, що забезпечуються через наднаціональні стандарти електронної ідентифікації, доказування та транскордонної взаємодії. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення та адаптації європейського досвіду до національної системи цивільного судочинства України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений процесуально-правовий аналіз засвідчує, що цифрові інструменти трансформації цивільного процесу, електронний суд, електронний документообіг та відеоконференцзв'язок, набувають ознак самостійних інституційних механізмів реалізації права на справедливий суд. Їх впровадження змінює традиційні уявлення про процесуальну форму, способи комунікації та фіксацію юридично значущих дій, водночас розширюючи доступ до правосуддя, підвищуючи оперативність розгляду справ і прозорість судової діяльності. Разом із тим встановлено, що ефективність цифровізації безпосередньо залежить від якості нормативного регулювання, технічної стабільності інфраструктури та узгодженості правозастосовної практики, оскільки саме ці чинники визначають реальний рівень забезпечення процесуальних гарантій.

Порівняльно-правова оцінка дозволяє констатувати концептуальну відповідність українського курсу цифровізації європейським тенденціям за умови наявності відчутних відмінностей у рівні системності, стандартизації та міжінституційної інтеграції. Європейський Союз демонструє більш зрілу модель цифрового правосуддя, що спирається на уніфіковані стандарти електронної ідентифікації, довірчих послуг і

процесуальних процедур, тоді як українська практика перебуває на етапі інституційного вдосконалення. Це обумовлює необхідність подальшої гармонізації законодавства, уніфікації технічних і процедурних вимог, а також формування сталої судової практики, здатної забезпечити баланс між технологічною ефективністю та непорушністю фундаментальних принципів цивільного судочинства.

Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на комплексне вивчення впливу цифрових інструментів на процесуальні гарантії у специфічних категоріях цивільних справ, зокрема у спорах із міжнародним елементом та в умовах дистанційного судового розгляду. Актуальними є дослідження проблем доказової сили електронних доказів, стандартів кібербезпеки судових інформаційних систем, процесуальних наслідків технічних збоїв, а також питань цифрової рівності учасників процесу. Окремої уваги потребує аналіз гармонізації національного процесуального законодавства зі стандартами ЄС, включно з імплементацією підходів eIDAS та розвитком уніфікованих процедур електронної ідентифікації, автентифікації й електронної комунікації в судочинстві.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 11.02.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 11.02.2026).

3. Сапельніков Л. Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/19/7489701/ (дата звернення: 11.02.2026).

4. Дурач О.А. Цифровізація суду як шлях до запровадження дистанційної роботи судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2024. № 4(51). С. 265–267.

5. Ханик-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України. *Право України*. 2017. № 8. С. 122–129.

6. Ilchyshyn N. Impact of digitalisation on the justice system: Challenges of administrative justice. URL: https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/vpliv-tsifrovizatsiyi-na-sistemu-pravosuddya-vikliki-administrativnogo-sudochinstva (дата звернення: 11.02.2026).

7. Nefeli Vidaki A. Digitalisation of Justice in the EU, Challenges and Future Prospects. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5770162 (дата звернення: 11.02.2026).

8. Freeman D. Digital civil procedure. URL: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9752&context=penn_law_review (дата звернення: 11.02.2026).

9. ELI Distills Principles on the Digitalisation of Civil Justice Systems in Europe at its 2024 AC. URL: https://europeanlawinstitute.eu/news-events/news-contd/news/eli-distills-principles-on-the-digitalisation-of-civil-justice-systems-in-europe-at-its-2024-ac/?no_cache=1&cHash=a91ebcf7379c472deef86a6389ec1c6b (дата звернення: 11.02.2026).

10. Document 32001R1206. Council Regulation (EC) No 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the

taking of evidence in civil or commercial matters. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/1206/oj/eng (дата звернення: 11.02.2026).

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: Rozporyadzhennia № 67-r [On approval of the Concept of Development of Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2004). Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), № 40-41, 42, st. 492. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text [in Ukrainian].

3. Sapelnikov, L. (2024). Tsyfrova transformatsiia pravosuddia: yak Ukraina stvoriuie suchasnu sudovu systemu [Digital transformation of justice: How Ukraine creates a modern judicial system]. Pravda. Available at: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/19/7489701/ [in Ukrainian].

4. Durach, O. A. (2024). Tsyfrovizatsiia sudu yak shliakh do zaprovadzhennia dystantsiynoi roboty sudiv zahalnoi yurysdyktsii v umovakh voiennoho stanu [Digitalisation of courts as a way to implement remote work of courts of general jurisdiction under martial law]. *Informatsiia i pravo*, 4(51), 265–267 [in Ukrainian].

5. Khanyk-Pospolitak, R. (2017). Zaprovadzhennia elektronnoho pravosuddia u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [Implementation of electronic justice in civil proceedings in Ukraine]. Pravo Ukrainy, 8, 122–129 [in Ukrainian].

6. Ilchyshyn, N. (2025). Impact of digitalisation on the justice system: Challenges of administrative justice. Available at: https://sls-

journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/vpliv-tsifrovizatsiyi-na-sistemu-pravosuddya-vikliki-administrativnogo-sudochinstva

7. Vidaki, N. A. (n.d.). Digitalisation of justice in the EU, challenges and future prospects. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5770162 (accessed: 11 February 2026)

8. Freeman, D. (n.d.). Digital civil procedure. Available at: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9752&context=penn_law_review

9. European Law Institute. (2024). ELI distills principles on the digitalisation of civil justice systems in Europe at its 2024 AC. Available at: https://europeanlawinstitute.eu/news-events/news-contd/news/eli-distills-principles-on-the-digitalisation-of-civil-justice-systems-in-europe-at-its-2024-ac/?no_cache=1&cHash=a91ebcf7379c472deef86a6389ec1c6b

10. European Union. (2001). Council Regulation (EC) No 1206/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters. Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/1206/oj/eng